

HZ. MÛSÂ'YA VERİLEN LEVHALAR: KİTÂB-I MUKADDES İLE KUR'AN-I KERİM ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Mehmet Selim AYDAY*
E-mail: selimayday@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3506-8051>

Citation/©: Ayday, M. S. (2022). Hz. Mûsâ'ya verilen levhalar: Kitâb-ı Mukaddes ile Kur'an-ı Kerim arasında bir karşılaştırma. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 14, 191-211.
DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.1178734>

Öz

Allah, insanı yarattıktan sonra başı boş bırakmamış, doğru yolu bulabilmesi için onu vahiy ile yönlendirmiş ve bunun için peygamberlerini tebliğ ile görevlendirmiştir. Kur'an'da adı geçen peygamberlerin tamamına vahiy indirildiği ifade edilmiş olmakla birlikte sınırlı sayıda peygambere kitap, furkân, suhuf, hüküm, hikmet vb. verildiği şeklinde ayrıntılara rastlanmaktadır. Kur'an'da adı en çok anılan peygamber Hz. Mûsâ'dır. Onun Firavun ile mücadelesinin yanında, pek çok kere Allah ile ahidlerini bozan kavmi ile mücadelesinden de bahsedilmektedir. Çeşitli âyetlerde Hz. Mûsâ'ya Kitap, Furkan, Suhuf ve Levhalar'ın verildiği ifade edilmektedir. Her biri ile ilgili farklı farklı yorumlar yapılmış olsa da bu araştırmada sadece levhalar konusu ele alınmıştır. Âyetlerin lafzında levhaların keyfiyetine ve yazılma işinin nasıl olduğuna dair ayrıntılı açıklamalar yer almamaktadır. Bunun yanı sıra toplam üç âyette geçen levhalar ifadesi ile neyin kastedildiği, bu levhaların hangi maddeden yapıldığı, Hz. Mûsâ'nın kutsal olan bu levhaları yere atması, levhaların kırılıp kırılmadığı, levhaların nerede saklandığı, levhaların içeriği vb. konular araştırılmayı hak etmektedir. Tevrat metninde taş tabletler şeklinde ifade edilen levhalar konusu Kitâb-ı Mukaddes'te daha ayrıntılı bir şekilde bulunmaktadır. Kur'an'da ise Hz. Mûsâ'ya levhaların verildiği, Hz. Mûsâ'nın kavminin

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

buzağıya taptığını gördüğünde levhaları yere attığı ve kızgınlığı geçince de levhaları aldığı bilgisi dışında herhangi bir ayrıntı bulunmamaktadır. Tevrat'ta Hz. Mûsâ'nın levhaları Tûr-i Sînâ'da aldığı, bunların iki tane taş levhadan ibaret olduğu, üzerinde "Evâmîr-i 'aşere" olarak bilinen "on emr" in yazılı bulunduğu bilgisi bulunmaktadır. Yine Tevrat'a göre Hz. Mûsâ bunları ahid sandığında muhafaza etmiştir. Konu hem Kur'an tefsirlerinde hem de Tevrat yorumları çerçevesinde ele alınmış ve İslâm tefsir geleneğindeki açıklamalar ile Tevrat yorumlarındaki açıklamaların mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayesede, özellikle levhaların sayısı ve yeniden yazılması konusunda, müfessirlerin açıklamalarının Yahudi yorum geleneğindeki açıklamalardan farklı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Hz. Mûsâ, Levha, On emir.

THE TABLETS GIVEN TO MOSES: A COMPARISON BETWEEN THE BIBLE AND THE QUR'AN

Abstract

After creating man, Allah did not leave him unattended, guided him with revelation so that he could find the right path, and for this reason, he assigned some of his servants to convey this revelation. Although it is stated that it was revealed to all the prophets mentioned in the Qur'an, a limited number of prophets were given books, furqân, suhuf, judgment, wisdom, etc. The prophet whose name is mentioned the most in the Qur'an is Moses. In addition to his struggle with the Pharaoh, his struggle with his people, who broke their covenant with Allah, is also mentioned many times. In various verses, it is stated that the Book, Furqân, Suhuf and Tablets were given to Moses. Although different interpretations have been made about each of them, only the subject of Tablets has been discussed in this study. In the wording of the verses, there are no detailed explanations about the nature of the tablets and how they were written. In addition, what is meant by the expression "Tablets" in three verses, what material these tablets are made of, Moses throwing these holy tablets on the ground, whether the tablets were broken, where the tablets were stored, the contents of the tablets, etc. The issues deserve to be explored. The subject of the tablets, which are expressed as stone tablets in the text of the Torah, takes place in a little more detail in the Bible. There is no detail in the Qur'an except that the tablets were given to Moses, that when Moses saw his people worshiping the golden calf, he threw the tablets on the ground and when his anger subsided, he took the tablets. In the Torah, it is stated that Moses took the tablets on Mount Sinâi, they consisted of two stone tablets, and the "Ten Commandments" were written on it. When Moses saw that his people were worshiping the golden calf, he broke them, God ordered him to hew two tablets again, and after staying on Mount Sinâi for forty days and forty nights, these tablets he hewed

include details such as the same orders were dictated to him by God, and Moses kept them in the ark of the covenant. The subject has been handled within the framework of both Islamic and Torah tafsir tradition and the explanations in the Islamic tafsir tradition and the explanations in the Torah tafsir have been compared.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Moses, The tablets of stone, Ten commandments.

Giriş

Yazının tarihi binlerce yıl öncesine dayandırılmaktadır. Yazı malzemesi coğrafi alanlara bağlı olarak değişkenlik gösterse de ilk yazılı anlatımın, taşların üzerine kazınan şekiller olduğu tespit edilmiştir. Mağara resimleri olarak da adlandırılan bu ilk yazı örneklerinin, kısıtlı iletişim araçları olduğu inkâr edilemez (Yıldız, 2014, ss. 2-3). İnsanlık tarihinde önemli bilgilerin zamanla tabletlere yani levhalara yazıldığı görülür. Milâttan önceki dönemlerde önemli dinî ve siyasî belgelerin tahta ve özellikle taş levhalar üzerine yazılması ve bunların kutsal yerlerde muhafaza edilmesi âdetti (Harman, 2007, s. 349). Bilinen ilk yazılı kil tablet, bir tapınağın kalıntıları arasında bulunmuştur (Jean, 2012, ss. 12-13).

Mısır yazısının karakterlerini ifade eden “hiyeroglif” kelimesi de “tanrıların yazısı” demektir (Jean, 2012, s. 27). Bu yazı, M.Ö. 30. yüzyıldan M.S. 4. yüzyıla kadar başta taş olmak üzere çok çeşitli malzemelere resmedilmiştir (Hornung, 2014, s. 32). Bulunan yazılı tabletlere tanrı veya tanrı gibi görülen firavunların isimlerinin yazımına özel bir itina gösterildiği tespit edilmiştir. Buna karşın Mısır yazısının sadece dinsel anlatım için kullanılmadığı aynı zamanda düğünlerin ve savaşların anlatımı için de kullanıldığı belgelerle ortaya konmuştur (Jean, 2012, s. 30). M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren yönetimde ve din ile ilgili olmayan alanlarda hiyeratik¹ yazının yerini daha da işlek olan *demotik* yazı çeşidi almıştır. Bu yazı çeşidi zamanla hiyeratik ve hiyeroglif yazıdan farklı olarak *halk yazısı* haline gelmiştir (Hornung, 2014, ss. 36-38). Eski Mısır'da kil tablet yerine papirüs ve taş tablet daha çok kullanılmıştır. “Tablet evi” veya “mühür evi” denilen tapınaklarda, tablet kütüphaneleri bulunuyordu (Yıldız, 2014, ss. 23-24). Eski Mısır'da üstüne yazı yazmak için çeşitli taş türlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazalt, diorit denilen yeşil taş, kireç taşı, şist, kumtaşı vb. taş örnekleri bu türlerden sayılabilir. Az sayıda da olsa Eski Mısır'da ağaç üzerine yazılmış belgelere de rastlanmıştır (Yıldız, 2014, ss. 25-28). Hz. Mûsâ'ya taş

¹ *Hiyeratik yazı:* Papirüsler üzerine hiyeroglif çizimler yapmak çok fazla zaman aldığından bu yazı biçimini daha işlek hale getirmek için geliştirilen yazı çeşidine verilen ad (Jean, 2012, s. 30). Antik yazarlardan hareketle bu yazı biçimine hiyeratik yazı denmiştir. Daha çok papirüslerin üzerinde görüldüğü için kitap yazısı şeklinde de tanımlanmıştır. Hornung, (2014, s. 32).

levhalar üzerinde on emir verildiği gibi İbranî kanunlarının ilk örneklerinin de taş levhalara yazıldığı tespit edilmiştir (Yıldız, 2014, s. 39).

Tarihte resimle şekillenen yazıyla anlatım, Hz. Mûsâ'nın levhalarında da kendisini göstermiş ve bu levhalar pek çok sanat eserine ilham kaynağı olmuştur. Bu sanat eserlerinde daima Hz. Mûsâ'nın elinde iki levha ile resmedildiği görülmüştür. İtalyan ressam Bartolomeo Terchi (öl. 1753) Hz. Mûsâ'nın mücadelesini anlattığı eserinde onu elinde iki levha ile çizmiştir (THE MET, 02 Ağustos 2022). Yine İtalyan heykeltıraş Michelangelo (öl. 1564) Hz. Mûsâ'nın heykelini kolunun altında iki levha ile tasarlamıştır (Janson & Janson, 1991, s. 497). 19. yüzyıldan itibaren Sinagoglarda da yapıların dışında dini bir sembol olarak kullanılmaya başlanmıştır (Wigoder vd., 2002, s. 744).

Yahudi kültüründe, Hz. Mûsâ'nın Tur-i Sînâ'ya Allah ile buluşmaya gitmeden önce de levhalar ile ilgili anlatılara rastlandığı tespit edilmiştir. Tevrat tefsirlerinde yer alan bir rivayete göre Hz. Mûsâ Mısır'dan çıkarken vasiyet üzerine Hz. Yusuf'un Nil nehrine defnedilmiş naaşından arta kalan kemiklerini alıp götürmüştür. Hz. Mûsâ mezarın yerini tahmini olarak öğrendikten sonra oraya giderek altın bir levhanın üzerine -Hz. Yusuf'un unvanı "boğa" olarak bilindiği için- "Yüksel Boğa" (Ale Şor) yazısını kazımış, ardından bu ifadeyi yüksek sesle okuyarak altın levhayı nehre bırakmıştır. Bunun üzerine Nil'in içinden Hz. Yusuf'un tabutu yükselmiştir (Haleva vd., 2002, s. 421; Meral, 2018, ss. 64-65). Kısacası Mısır bilimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, Mısır medeniyetinde yazı malzemesi olarak özellikle de taş tabletlerin kullanıldığı hemen göze çarpmaktadır (Jean, 2012, ss. 25-46). Bu da o dönemin insanının, üzeri yazılı tabletlere yabancı olmadığını ortaya koymaktadır.

Yaklaşık 3000 yılı kapsayan Mısır tarihi, otuz bir hânedanın hüküm sürdüğü eski, orta ve yeni krallıklar şeklinde üç bölüme ayrılmıştır (Görgün, 2004, s. 555; Hornung, 2014, ss. 153-172). Hz. Mûsâ 18. ve 19. Sülâleler döneminde yetişmiştir (Harman, 2006, s. 208). Dolayısıyla onun ve hitap ettiği İsrâiloğullarının da bu kültüre yabancı olmadığı düşünülebilir. Çünkü hem Tevrat'ta hem de Kur'an'da Hz. Mûsâ'ya levhaların verildiğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'da "elvâh" şeklinde ifade edilen levhalar (el-A'râf, 7/145, 150, 154), Hz. Mûsâ'ya verildiğinde hem Hz. Mûsâ'nın kendisinin hem de İsrâiloğullarının bunu anlamsız bir şey olarak görmedikleri rahatlıkla ileri sürülebilir. Levhalar konusu her iki kutsal kitapta da yer aldığı için bu konunun ayrıntılarını karşılaştırmalı bir şekilde ele almayı düşündük. Zira Kur'an'da, levhaların hangi maddeden olduğu, sayısı, ebadı, veriliş şekli, üzerinde yazıların yazılış keyfiyeti, üzerinde nelerin yazılı olduğu, bu levhaların nasıl muhafaza edildiği vb. konuların yanı sıra Hz. Mûsâ'nın bu levhaları yere atıp atmadığı, şayet yere attıysa levhaların kırılıp kırılmadığı hakkında ayrıntılar yer almamaktadır. Tevrat'ta ise levhaların maddesi, sayısı, yazılış keyfiyeti, üzerinde yazılı olan şeyler, Hz. Mûsâ'nın bunları yere attığı ve levhaların kırıldığı vb. konularla ilgili daha detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışmada levhalar ile ilgili Kur'an'da yer almayan ayrıntılar, tefsir literatüründeki açıklamalarla ortaya konmaya çalışılmış ve tefsir literatüründeki açıklamalar ile Tevrat ve Tevrat yorumlarındaki açıklamalar

karşılaştırılmıştır. Bununla, Kur'an tefsirlerindeki açıklamaların Tevrat ve Tevrat yorumlarındaki açıklamalara ne kadar benzediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an'da Hz. Mûsâ'ya verilen suhufdan da söz edilmektedir. Kavramsal olarak bu suhufların, levhalarla ilişkisi de net değildir. Çalışmada levha-suhuf ilişkisine de değinilmiştir.

Konu ile ilgili Mustafa Sinanoğlu'nun (1998, ss. 1-22) "Eski Ahid ve Kur'ân-ı Kerîm'de Sînâ Vahyi" makalesinden başka herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Sinanoğlu bu çalışmasında Sînâ Vahyi'nin Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de takdim ediliş biçimlerini tespit etmiş ve aralarında bir mukayese yapmıştır. Ardından da Sînâ Vahyi'ni her iki kutsal kitapta ifade edildikleri şekliyle tasvir etmiş ve ilgili metinlerin kendi tefsir geleneklerinde nasıl anlaşıldıkları hususu üzerinde durmuştur (Sinanoğlu, 1998, s. 2). Biz bu çalışmamızda, yukarıda da ifade edildiği gibi sadece levhalar ile ilgili ayrıntıları, her iki kutsal kitaptaki bilgileri, İslâm tefsir ve Tevrat yorum geleneğindeki açıklamaları karşılaştırarak aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmeye çalışacağız.

Makalenin sınırlarını aşmamak için âyetlerde yer alan pek çok ayrıntıya girilmeden levhalar konusu ele alınacak konuyla ilgisinden dolayı zaman zaman Tâbût (ahit sandığı) (el-Bakara 2/248) ve Hz. Mûsâ'ya verildiği ifade edilen suhuf (en-Necm 53/36, el-A'lâ 87/19) ile ilgili görüşlere de yer verilecektir.

1. Levhanın Anlamı

Çoğulu "elvâh" olan "levh" kelimesi, ahşap veya kürek kemiği gibi üzerinde yazı yazılan her şey için kullanılır (Halîl b. Ahmed, 2003, s. 108-109). L-v-h kökü, "parlamak, kılıcını sallamak, kılıcın parlaması, güneşin yakması, sıcak havanın yakıp kavurması, kürek kemiği, geniş her tür kemik vb." anlamlara gelir (İbn Fâris, 1979, s. 220). Bunların yanı sıra, göz ucuyla bakmak, değiştirmek, dönüştürmek, ortaya çıkmak, acımak, kaygı duymak gibi mânaları da bulunmaktadır (el-Cevherî, 1990, s. 402). Şimşegin çakması, yıldızın parlaması gibi anlamların yanında levh'in çoğulu olan elvâh, aynı zamanda dış görünüş için de kullanılmaktadır (Zemahşerî, 1998b, s. 183). İnsanın, iskelet yapısı için "elvâhü'l-cesed" (İbn Manzûr, t.y, s. 4095); zayıflığını ifade etmek maksadıyla da "bir deri bir kemik kalmış" mânasında "lem yebka minhu illa'l-elvâh" deyimsel ifadesi kullanılır (Zemahşerî, 1998b, s. 183). El ve ayak kemikleri büyük olan kimseler için "racülün 'azîmü'l-elvâhi" denir (Kurtubî, 2006, s. 329). Susuzluğun, seferin, soğğun, hastalığın ve hüznün zayıflamaya yol açması da bu kökten türeyen kelimelerle ifade edilir (Zebîdî, 1994, s. 103). Müddessir sûresi 74/29. âyetteki (لَوَاحٍ لِّلْبَشَرِ) ifadesi, kelimenin; sıcaklığın, ateşin ve güneşin kavurması anlamlarıyla ilişkilidir (Zebîdî, 1994, s. 103). Kelimenin genişlik anlamından hareketle cehennemın alabildiğine genişliğine ve bu genişliğin bir levha gibi görüldüğüne işaret olarak da yorumlanmıştır (Mustafavî, 1375, s. 282). Kur'an'da geçtiği şekliyle "elvâh", Hz. Mûsâ'ya bildirilen emirlerin üzerinde yazılı olduğu tabletleri ifade etmek için kullanılmıştır (İbn Âşûr, 1984, s. 96).

L-v-h kökünün içinde bulunan zayıflık anlamı, levhaların inceliğine; parlaklık anlamı levhaların üzerinde yazı yazılabilecek kadar pürüzsüzlüğüne delalet ediyor olabilir. Kelimenin işaret etmek anlamı ise, üzerinde yazılan şeylerin, hakikate işaret anlamında yorumlanabilir. Güneşin yakması anlamı da kil tabletlerin güneşte kurutulmasına işaret olarak değerlendirilebilir.

Elvâh kelimesinin Kur'an'da farklı iki anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Nuh'un gemisinden bahseden âyette² (وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْأَوَّاحِ وَدُسْرٍ) kelime, geminin yapımında kullanılan tahtaları ifade ederken, Hz. Mûsâ'ya verilen vahiy bağlamında da yazılı levhalar anlamında kullanılmıştır. Geminin yapımında kullanılan malzemenin tahtadan olduğu kabul edilse de Hz. Mûsâ'ya verilen levhaların maddesi tartışma konusudur. Bu konunun ayrıntıları araştırmamızın ilerleyen satırlarında ele alınacaktır.

Kur'an'da Hz. Mûsâ'ya verilen levhalar, toplamda üç âyette geçmektedir. Bu âyetlerin üçü de Mekkî olan A'râf sûresinde yer almaktadır. A'râf sûresi 145. 150. ve 154. âyetleri levhaların verilmesi ile ilgili bilgiler içermektedir. Bu âyetlerde geçen kelime, "elvâh" şeklinde çoğul olarak kullanıldığı için müfessirler, Hz. Mûsâ'ya verilen levhaların sayısı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Dil bilgini Zeccâc (öl. 311/923), tesniye için de çoğul kullanılabileceğini, dolayısıyla "iki levha" için "elvâh" ifadesinin kullanıldığını söylemektedir (Zeccâc, 1988, s. 375). Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Hz. Mûsâ'ya verilen levhaların, üzeri yazılı, düz ve pürüzsüz geniş plaklar şeklinde ağaçtan veya taştan malzemeler olduğu ileri sürülebilir.

2. Kitâb-ı Mukaddes ve Yahudi Yorum Geleneğinde Levhalar

Tevrat'ın Çıkış kitabının çeşitli bölümlerine göre, İsrâiloğulları Mısır'dan çıkıştan üç ay sonra Sînâ çölüne varmışlar. Çölde çekilen sıkıntılardan dolayı İsriloğulları söylenmeye başlamış, Hz. Mûsâ, Hârûn, Hârûn'un iki oğlu Nadab, Abihu ve İsrâil ihtiyarlarından toplam yetmiş kişi ile birlikte Rabbin huzuruna çıkmışlar. İlâhî emir gereği sadece Hz. Mûsâ Rabbe yaklaşacaktır. Bu yaklaşımda Hz. Mûsâ, aldığı sözleri ve hükümleri kavmine aktarmış ve kavmi de tek bir sesle Rabbin bütün sözlerini yerine getireceklerine söz vermişlerdir (Çıkış 24/1-3).

2.1. Levhaların Verilmesi ve Korunması

Çıkış kitabının 20. bâbında on emir, taş levhalar anılmadan sıralanmıştır. Bu durum, on emrin ilk olarak sözlü vahyedildiği, daha sonra ise tabletlere yazılı halde verildiği şeklinde yorumlanmıştır (Harman, 2007, s. 348). Bazı araştırmacılara göre, bu bâbın üslubuna dikkat edildiğinde, on emir, Hz. Mûsâ'nın aracılığı olmadan, Allah tarafından doğrudan İsrâiloğullarına bildirilmiştir (Adam, 1997, s. 65). 24. bâbta ise Rabb Hz. Mûsâ'ya, "Dağa yanına çık ve orada bulun ve taş levhalarını ve yazdığım şeriat ve emirleri öğretmek için

² "Biz Nuh'u çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik." (el-Kamer 54/13).

onları sana vereceğim” şeklinde hitap etmektedir. Hz. Mûsâ bunun üzerine, kendisi ile beraber gelen ihtiyarlara “size geri dönünceye kadar bizi burada bekleyin” diyerek, hizmetkârı Yeşu ile birlikte Sînâ dağına çıkmıştır (Çıkış 24/12-14). Kırk gün kırk gece dağda kalan Hz. Mûsâ sonunda taş levhaları almıştır. Bu durum Çıkış kitabının 31. bâbında şöyle ifade edilmiştir: “Ve Sînâ dağında Mûsâ ile söyleşmeyi bitirince şehadetin iki levhasını, Allah’ın parmağı ile yazılmış taş levhaları ona verdi”(Çıkış 31/18). Burada açıkça “Allah’ın parmağı ile yazılmış taş levhalar” şeklinde ifade edilmektedir. Nitekim Tevrat’ın başka bir yerinde iki levhanın Allah’ın yapımı olduğu, yazının ise levhalar üzerine kazınmış Allah’ın yazısı olduğu açıkça ifade edilmektedir (Çıkış, 32/16). Tevrat yorumlarında bu ifade, “Tanrı’nın işi” (the work of God) anlamında bir deyim şeklinde izah edilmiştir (Plaut & Bamberger, 1981, s. 635). Sa’adya Gaon (öl. 942) ise bunu Allah’ın kudreti şeklinde Arapça’ya tercüme etmiştir (Çıkış 31/18). Tevrat’a göre iki levhanın içten ve dıştan her iki tarafı da yazılı idi (Çıkış, 32/15). Bu vahiy, Hz. Mûsâ’nın Sînâ dağındaki ikinci vahiy tecrübesi olarak bilinmektedir (Sinanoğlu, 1998, s. 4).

Yahudi kültüründe levhaların maddesi ile ilgili ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak Sa’adya Gaon, Arapça’ya tercüme ettiği Tevrat’ta iki taş levha yerine iki zümrüt levha (لوحى الجوهر) tabirini kullanmaktadır (Gaon, 2018, s. 224). Tevrat metninde ve Tevrat tefsirlerinin büyük çoğunluğunda taş levha (Tables of stone) şeklinde geçmesine rağmen, Kur’an tefsirlerinde bu levhaların zümrütten olabileceğinin söylenmesi, Tevrat’ın İbranice’den Arapça’ya yapılan ilk tam çeviri olduğu kabul edilen Gaon’un (Meral, 2016, s. 27) Tevrat tercümesinin etkisi olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte levhaların zümrütten yapıldığı görüşünün Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) gibi tâbiine dayanması bu görüşü de zayıflatmaktadır. Gaon’un İslâmî kültürün etkisi altında taş levhaları zümrüt levhalar şeklinde tercüme ettiği ileri sürülebilir. Nitekim Gaon’un yaptığı Tevrat’ın Arapça çevirisinde pek çok İslâmî unsur tespit edilmiştir (Meral, 2016, ss. 28-33).

Hz. Mûsâ’nın, kendisine taş levhaların verilmesi için Sînâ dağına çağırılmasıyla birlikte, aynı zamanda bu levhaların korunması için ölçüleri ayrıntılı açıklanmış bir şekilde akasya ağacından bir sandık yapıp altınla kaplanması ve levhaların buraya konması emrini de almıştır. Bu konu Tevrat’ta şöyle ifade edilmiştir: “Akasya ağacından bir sandık yapınlar. Boyu iki buçuk, eni ve yüksekliği birer buçuk arşın olsun. İçini de dışını da saf altınla kapla. Çevresine altın pervaz yap. Dört altın halka döküp dört ayağına tak. İki bir yanda, ikisi öbür yanda olacak. Akasya ağacından sırtıklar yapıp altınla kapla. Sandığın taşınması için sırtıkları yanlardaki halkalara geçir. Sırtıklar sandığın halkalarında kalacak, çıkarılmayacak. Antlaşmanın taş levhalarını sana vereceğim. Onları sandığın içine koy” (Çıkış, 20/10-16). Burada ifade edilen sandığın ahid sandığı; içine konacak olan şehadet ise on emrin yazılı olduğu tabletler şeklinde anlaşılmalıdır (Haleva vd., 2002, s. 311). Bu sandık aynı zamanda levha sandığı olarak da isimlendirilmiştir (Çıkış 25/22). Yahudi geleneğinde on emir ile özdeşleşen taş levhalar (Gürkan, 2010, s. 550), aynı zamanda “*şehâdet Levhaları*” veya “*Ahid Levhaları*” olarak da isimlendirilmektedir (Gaon, 2018, s. 843).

Ahid sandığının yapımı ile ilgili emirde sadece Hz. Mûsâ'ya değil aynı zamanda kavminin tamamına hitaben "Akasya ağacından bir sandık yapınlar" (Çıkış, 25/10) ifadesi herkesin Tora'da pay sahibi olmasını amaçlayan bir emir olarak yorumlanmıştır. Zira diğer bütün emirler sadece Hz. Mûsâ'ya yönelik olarak "yap" şeklindedir. Dolayısıyla sandık yapımı ile ilgili emir ulusun tümüne yöneltilmiştir. Bunun anlamı, "herkesin sandığın yapımında pay sahibi olmasını sağla; böylece herkes Tora'nın bilgisinden bir pay almayı hak edecektir. Ayrıca kimse bir başkasına "senin Tora'da hiç hakkın yok" deme cüretini gösteremeyecektir. Bunun için tüm İsrâilîoğulları sandığın yapımı için altın bağışında bulunmuşlardır (Haleva vd., 2002, s. 309).

Yahudi kültüründe şu anda sandığın nerede olduğu bilinmemektedir. Zira Buhtunnasr, mâbedi yıktıktan sonra ahid sandığı kaybolmuştur. Ahd-i Atîk'e göre Hz. Süleyman zamanında sandık açılmış ve içinde sadece iki levhanın olduğu görülmüştür. Rivayetlerde sandığın içinde Hz. Mûsâ'nın Horev Dağı'nda koyduğu iki taş levhadan başka bir şey olmadığı ve bunların Mısır'dan çıkışlarında Rabbin İsrâilîlilerle yaptığı antlaşmanın taş levhaları olduğu nakledilmektedir (I. Krallar 8/9; II. Tarihler 5/10).

2.2. Levhaların Yere Atılması, Kırılması ve Tekrar Verilmesi

Hz. Mûsâ Sînâ dağında geçirdiği kırk günün sonunda dağdan kavminin arasına dönünce onların altından yapılmış buzağıya taptıklarını görmüş ve bunun üzerine öfkelenerek elindeki iki levhayı yere atmıştır. Tevrat'ta Hz. Mûsâ'nın dağın eteğinde iki levhayı kırdığı açıkça ifade edilmiştir (Çıkış, 32/19). Tevrat yorumcuları, Hz. Mûsâ'nın, içinde Allah'ın emirleri bulunan levhaları yere atıp kırması meselesini pek çok şekilde yorumlamışlardır. Hz. Mûsâ'nın, halkın onu levhalarla birlikte görüp şiddetli pişmanlık duyma beklentisi içinde bulunduğu, onlarda hiçbir pişmanlık emaresi görmeyince de elindeki levhaları kırarak onları tövbeye sevk etmeyi amaçlamış olduğu ifade edilmiştir. Fakat buna rağmen ilerleyen zamanlarda Hz. Mûsâ'nın İsrâilîoğulları'nda böyle bir pişmanlık görmediği anlaşılmaktadır (Gaon, 2018, s. 960). Bir diğer yoruma göre Hz. Mûsâ, kavminin buna layık olmadığı, bu tabletleri hakketmediği şeklinde bir düşünceye kapılmıştır. Aynı zamanda o, levhaların içinde yazılan emirlerin yüceliği ile halkın işlediği büyük günah karşısında bir çelişkiye düşmüş ve bu çelişkiyi, halkın gözü önünde levhaları kırarak çözmüştür. Bu hareketle halka, ne kadar korkunç bir günah işlediklerini göstermek istemiştir (Haleva vd., 2002, s. 424). Tevrat'ta, levhaların mucizevi özellikleri ile ön plana çıkartılmasına rağmen Hz. Mûsâ'nın onları yere atıp kırmasının, doğru amaç uğruna bu levhaları bile kırmaktan çekinmediği şeklinde yorumlar da yapılmıştır (Haleva vd., 2002, s. 427). Yine bir başka yoruma göre, levhaların ağırlığı 300 kiloydu ve Hz. Mûsâ'nın bunları taşıması mucizeydi. Hz. Mûsâ levhalarla günahın işlendiği bölgeye gelince, levhaların üzerindeki harfler göklere geri kaçmışlardı. Tıpkı insanın ruhunun vücudunu terk etmesi sonucunda bedeninin ağırlaşması gibi üzerindeki kutsî yazılar kaybolunca taşlar da taşınamayacak kadar ağırlaşmıştı. Bunu, taşları kırması gerektiğini belirten bir işaret olarak gören Hz. Mûsâ onları yere atmıştır (Haleva vd., 2002, s. 429).

Levhalar yere atıldığında kırıldığı için Hz. Mûsâ tekrar öncekiler gibi iki levha yontma emrini almıştır. Bu emir üzerine Hz. Mûsâ önceki iki levha gibi tamamen aynı ölçülerde iki levha yontup sabahleyin bu iki levha ile birlikte tekrar Sînâ dağına çıkmıştır (Çıkış, 34/1-4). Hz. Mûsâ bu sefer de önceki gibi tam kırk gün kırk gece hiçbir şey yemeden içmeden dağda kalmıştır (Çıkış, 34/28). Bu husus Tevrat'ta şöyle ifade edilmektedir: "Ve Rabb Mûsâ'ya dedi: Bu sözleri yaz; çünkü seninle ve İsrâille bu sözlere göre ahdettim" (Çıkış, 34/27). Bu emre binaen Hz. Mûsâ Sînâ dağında iki levhaya on emri yazıp Sînâ dağından inerek kendisine bildirilen bütün emirleri kavmine iletmiştir. Hz. Mûsâ'nın ikinci defa Sînâ dağına çıktuktan sonra levhaların üzerine -okuma yazma bilip bilmediği anlamında- "on emr"i nasıl yazmış olabileceği sorusu akla gelebilir. Ancak Yahudi geleneğine göre Hz. Mûsâ sarayda iyi bir eğitim almıştır (Resullerin İşleri, 7/22). Zira o, tahtın bir varisi olarak düşünülmüştür. Bu nedenle aldığı askerî, siyasî, idarî ve diplomatik eğitimin yanı sıra kuvvetle muhtemeldir ki Mısır hiyeroglifi ile çivi yazısını da öğrenmiştir (Harman, 2006, s. 208). Yahudi mitolojisine göre de Hz. Mûsâ ilk Yahudi bilgisi ve ibrânî yazısının mucididir (Harman, 2006, s. 210). Dolayısıyla ikinci Sînâ vahyinde Hz. Mûsâ'ya verilen "on emr" in onun tarafından levhalara yazılmış olması makul karşılanmalıdır.

Yahudi geleneğinde sonradan verilen bu iki levha Kefâret Günü'nde (Yom Kipur) verildiği için daha önce verilen levhalardan daha kıymetli kabul edilmektedir (Gaon, 2018, s. 974). Tevrat'ın pek çok yerinde Tanrı'nın bizzat yazıyı yazdığı ifade edilmiş olmasının yanı sıra "Senin (kendin) için bu sözleri yaz. Şüphesiz Ben, seninle ve İsrâiloğulları ile bunlar sebebiyle ahit yapmış bulunmaktayım." (Çıkış, 34/27) şeklindeki ifadelere de rastlanmaktadır. Budan dolayı önceki iki levha ile yazılı olarak verilen on emrin, bu defa Hz. Mûsâ'ya yazdırıldığı şeklinde yorumlar da yapılmıştır (Gaon, 2018, s. 982).

Özetle Hz. Mûsâ'nın Sînâ dağında üç ayrı zamanda üç farklı vahiy tecrübesi yaşadığı anlaşılmaktadır. Birinci tecrübeye on emir sözlü olarak iletilmiş, ikincisinde on emrin yazılı olduğu iki taş levha verilmiştir (Gaon, 2018, s. 954). İsrâiloğullarının buzağıya tapmaya başlamaları Hz. Mûsâ'nın bu ikinci vahiy tecrübesinden sonra olmuştur. Levhaların kırılması da bu buzağıya tapma hadisesiyle ilişkilidir. Buzağıya tapma meselesinden sonra Hz. Mûsâ kavmi için af dilemiş, Allah onlarla bir kez daha ahidleşmek için Hz. Mûsâ'yı tekrar Sînâ dağına çağırılmış ve Hz. Mûsâ Allah'tan aldığı emirle kendisinin oyduğu levhalara Allah'ın emirlerini yazmıştır. Bu da Sînâ'daki üçüncü vahiy tecrübesiyle ilişkilidir. Sonuç olarak Hz. Mûsâ'ya, Tevrat'taki bilgilere göre üç Sînâ tecrübesinde de yazılı olarak sadece "on emr" in verildiği ortaya çıkmakta, onun dışında herhangi bir hükümün bir metin halinde verildiğini ifade eden cümlelere rastlanmamaktadır (Sinanoğlu, 1998, s. 6). Ancak Tevrat yorumcuları, Hz. Mûsâ'ya, Sînâ'da geçirdiği kırk gün kırk gecede sadece on emrin verildiğini bunun yanı sıra "Sözlü Kanun" un da bu sırada verildiğini ancak bunları yazıya geçirmesine müsaade edilmediğini ifade etmişlerdir (Gaon, 2018, s. 981).

2.3. Levhaların İçeriği

Levhaların üzerinde yazılı olan şeylerin “on emir”den ibaret olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle olsa gerektir ki, Yahudi kültüründe Taş Levhalar aynı zamanda “on emir” ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Gürkan, 2010, s. 550). Hz. Mûsâ’ya ilk Sina vahyi tecrübesinde sözlü olarak verilen daha sonra ise iki tablette yazılı olarak verilen on emir şöyledir:

“Tanrı şöyle konuştu: Seni Mısır’dan, köle olduğun ülkeden çıkararak Tanrının Rab benim. Benden başka tanrının olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrının Rab, kiskanç bir Tanrı’yım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm. Tanrının Rabbin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Rab, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Şabat Günü’nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrının Rabbe Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü’nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim. Annene babana saygı göster. Öyle ki, Tanrının Rabbin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin” (Çıkış, 20/1-17).

2.4. Levhalara Yüklenen Sembolik Anlamlar

Yahudi kültüründe Tevrat’ın ifadelerine sembolik anlamların yüklenmesi geleneği çok eskilere dayandırılmaktadır. Bu yaklaşım, gelenek anlamına gelen kabala kelimesi ile ifade edilmektedir. İbrânî diline kutsiyet atfeden kabala sisteminde kutsal yazılara özel biçimde anlamlar yüklenebilmektedir (Harman, 2013, s. 216). Bu açıdan bakıldığında levhaların maddesi, sayısı, kırılması ve tekrar verilmesi gibi konulara çeşitli sembolik anlamların yüklendiği görülmektedir.

Tevrat’ın yorumlarına göre iki levhanın tüm ölçüleri tamamen eşittir. Levhaların her biri 6x6 tefah³ (48x48 cm.) yüzey alanına ve 3 tefah (24 cm.) kalınlığa sahiptir (Haleva vd., 2002, s. 417). Levhaların tamamen birbirine eşit olması, fiziksel eşitliğin ötesinde anlamlar taşıdığı ifade edilmiştir. İlk levhadaki beş emir, insanın Tanrı’ya yönelik sorumluluklarını içerirken, ikinci levhadaki emirler insanlar arası ilişkileri düzenleyen türdendir. Tora’ya göre ne Tanrı’ya yönelik görevler insanlara yönelik görevlere göre önceliklidir, ne de tersi doğrudur. Hepsi Tanrı’nın emridir, hepsi eşit düzeydedir ve Tanrısal düzen için her ikisi de

³ 1 tefah 8 cm’dir. (bk. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, 2/309).

eşit önem ve gerekliliğe sahiptir. On emrin, tek bir levha yerine iki levhaya yazılmış olmasını, kanun gereği bir antlaşmanın geçerli olması için iki tanığa ihtiyaç duyulmasını sembolize ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Yine Tevrat tefsirlerine göre levhaların taş hammaddesi yeryüzünden, yazı ise göklerden gelmiştir (Haleva vd., 2002, s. 417). Öte yandan iki levhadaki emirlerin aynı olduğu da ifade edilmiştir. Buna göre ikinci levhadaki bilgiler birinci levhadaki bilgilerle aynıdır. Daha önce levhaların her iki yüzünün de yazılı olduğundan söz edilmişti. Buna göre bir yüzünde ilk beş emir diğer yüzünde ise ikinci beş emir yer almaktaydı. Bu yoruma göre Allah, “Adam öldürmeyeceksin”, “zina etmeyeceksin”, “çalmayacaksın” vb. yasaklarla adının aynı yüzde yer almasını istemediği için böyle takdir etmiştir (Plaut & Bamberger, 1981, s. 537).

İkinci defa verilen levhaların Hz. Mûsâ'ya hazırlanması, İsrâiloğullarının işledikleri günahtan dolayı Tanrı katında değerlerinin düştüğü şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bazı yorumculara göre yazı yine Tanrı tarafından oyulmuştur. Her şeye rağmen İsrâiloğullarına birtakım emirlerin tekrar verilmesi onların lehine bir durum olarak da yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra İsrâiloğullarına tanınan bu ikinci şans onların değil tamamen Hz. Mûsâ'nın sahip olduğu faziletlerden dolayı verildiği şeklinde anlaşılmıştır (Gaon, 2018, s. 973).

Bazı Tevrat yorumcularına göre on emrin üzerinde yazılı olan levhalar safirdendi. Midraş'a göre bu levhalar, Tanrının Onursal Tahtı'nın altından alınmıştır. Levhaların taş olmasının hikmeti ise üzerinde yazılı olan emirlere muhalefet edildiğinde cezasının taşlama şeklinde verilmesinin vurgulanmasıdır (Haleva vd., 2002, s. 417).

Talmud'a göre on emrin yazılı olduğu levhalar kırılmasaydı, dünya üzerindeki hiçbir güç Yahudiler üzerinde üstünlük kuramazdı. Bir başka ifade ile bu levhalar, Yahudilerin özgürlüğünün garantisiydi. Ancak onlar, yaptıklarıyla bu ayrıcalığı kaybettiler (Haleva vd., 2002, s. 427). Yukarıda ifade edildiği gibi iki taş levhanın tamamen eşit olması ile levhaların maddesinin taş olmasına çeşitli sembolik mânalar verilmiştir. Kanaatimizce levhaların kırılmasına da sembolik bir anlam yüklenmiştir. Buna göre levhaların kırılması, Yahudilerin Allah'ın emirlerini yerine getirmemesini sembolize etmektedir. Nitekim Kur'an'a göre Yahudiler pek çok kere ahidlerini bozmuş ve bunun sonucunda da çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır (el-Bakara, 2/84-85; el-Mâide, 5/12-13). Levhaların Kur'an'da nasıl geçtiği ve tefsir geleneğinde konuya dair ne tür yorumların yapıldığı ele alındıktan sonra Yahudi ve İslâm geleneğindeki açıklamaların benzer ve farklı yönleri ortaya çıkacaktır.

3. Kur'an ve İslâm Tefsir Geleneğinde Levhalar

Hz. Mûsâ, Kur'an'da adı en çok geçen ve diğer peygamberlere nispetle kıssası en ayrıntılı anlatılan peygamberdir. Bu nedenle burada sadece kendisine verilen levhalar bağlamında kıssasının ilgili kısımları, A'râf sûresi 7/138-155. ve Tâhâ sûresi 20/83-97. âyetleri çerçevesinde ele alınacak daha sonra ise levhalar ile ilgili tefsir geleneğinde yapılmış yorumlara yer verilecektir.

Bilindiği gibi İsrâiloğulları, Mısır'da firavunların zulmü altında eziliyorken kendi kavimlerinden biri olan Hz. Mûsâ, peygamber olarak seçilmiş ve uzun süre Firavun ile girişilen mücadeleden sonra İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkararak Firavun'dan kurtarmıştır. Mısır'dan çıkış yolunda İsrâiloğulları puta tapan bir kavim gördüklerinden Hz. Mûsâ'ya kendileri için bir put yapmasını istemişlerdir. Hz. Mûsâ, Allah'ın onlara verdiği nimetleri hatırlatarak onları bu istekten vazgeçirmiştir. Sînâ çölüne vardıklarında, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn'u kendi yerine kavmini idare etmesi için görevlendirerek Allah ile buluşmak üzere Tûr-i Sînâ'ya çıkmıştır. Bu mîkât esnasında Hz. Mûsâ'ya içinde her şeye dair öğütlerin ayrıntılı yazılı olduğu *levhalar* verilmiştir (el-A'râf 7/138-145). Bu sırada Hz. Mûsâ'ya, kendisinden sonra kavminin sınıdığı ve Sâmirî adında birinin kavmini saptırdığı vahyedilmiştir. Gerçekten de Sâmirî, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkarken yanlarında getirdikleri mücevherleri ateşte eritip böğüren bir buzağı heykeli yapmış "İşte sizin de Mûsâ'nın da ilahı budur" diyerek İsrâiloğullarının bir kısmının ona tapmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir şekilde kavminin arasına dönmüş (Tâha 20/85-91) "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız!" diyerek öfkesinden *levhaları* yere atmıştır. Kardeşi Hz. Hârûn'u, bu işe engel olmadığı için sorgulamış ve bu esnada kardeşi Hârûn'un suçsuz olduğunu anlayınca da sakinleşmiştir. Öfkesi dinince *levhaları* tekrar yerden almıştır (el-A'râf 7/150-154). Bu kıssa bağlamında "levha" kelimesinin "elvâh" şeklinde çoğul olarak geçtiği âyetler şu şekildedir:

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمُرُ قَوْمِكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا (سَأْرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ)

"Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: 'Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uyulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim.'" (Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009, el-A'râf 7/145).

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَابِ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

"Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?' dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) 'Ey anam oğlu' dedi, 'Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.'" (Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 2009, el-A'râf 7/150).

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابِ وَفِي نُسَخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ)

“Mûsâ'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidayet ve bir rahmet vardı.” (Kur'an-ı Kerîm Meâli, 2009, el-A'râf 7/154).

3.1. Levhaların Maddesi ve Sayısı

Tefsir literatüründe levhaların hangi maddeden olduğu ile ilgili farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Tabîinden Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713), levhaların yakuttan, yazısının ise altından olduğunu söylemiştir (Taberî, 2001, ss. 456-457). Yine tabîinden Hasan Basrî (öl. 110/728) ise levhaların ahşaptan olduğunu ifade etmektedir (Basrî, t.y, s. 387). Mukâtil b. Süleyman'a göre ise levhalar zümrüt ve yakuttandı (Mukâtil, 2002, ss. 62-63). Taberî (öl. 310/923), levhaların maddesi ile ilgili ihtilaf olduğunu yeşil zümrüt, yakut veya cennetten zümrüt ve zebercedden olduğunun rivayet edildiğini aktarmıştır (Taberî, 2001, ss. 456-457). Zemaşerî (öl. 538/1144) de levhaların maddesi ile ilgili olarak aynı şeyleri ifade ettikten sonra levhaların, Allah'ın Hz. Mûsâ için yumuşattığı sert bir kayadan olduğunu, Hz. Mûsâ'nın eliyle bu kayayı kestiği ve parmaklarıyla da kayayı düzleştirdiği şeklinde bir rivayet aktarmaktadır (Zemaşerî, 1998a, s. 508). *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* adlı tefsirin müellifi Nisâbü'rî (öl. 730/1329) gibi bazı müfessirler de levhalar ile ilgili ayrıntıları aktardıktan sonra bu ayrıntılar ile ilgili ancak sağlam rivayetler varsa itimat etmek gerekir demektedir. Onun aktardığı ayrıntılarda da levhaların zümrütten, yeşil zebercedden, kırmızı yakuttan veya Allah'ın Hz. Mûsâ için yumuşattığı taştan olduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Nisâbü'rî, 1996, s. 316). Senâüllah Pânîpetî (öl. 1225/1810), İbn Cüreyc'ten, levhaların zümrütten olduğu, Cebrâil'in bunları Adn cennetinden getirip nur nehrinden mürekkeple, kendisiyle Zikr'i yazdığı kalemle üzerine yazdığı şeklinde bir rivayet aktarmaktadır (Pânîpetî, 2004, s. 435).

Levhaların sayısı ile ilgili olarak Tevrat'ta açıkça iki levhadan bahsedilmiş, Kur'an'da ise kelime “elvâh” şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı tefsirlerde levhaların sayısı ile ilgili olarak birbirinden farklı açıklamalar yer almıştır. Mukâtil b. Süleyman'a (öl. 150/767) göre levhaların sayısı dokuz idi (Mukâtil, 2002, ss. 62-63). Daha önce de ifade edildiği gibi büyük dil bilgini Zeccâc, iki levha için “elvâh” şeklinde çoğul kullanımının caiz olduğunu ifade etmektedir (Zeccâc, 1988, s. 375). Dolayısıyla ona göre levhaların sayısı ikidir. Vâhidî (öl. 468/1076), İbn Abbâs'tan, kaynağı tespit edilemeyen bir rivayet aktararak, levhaların verildiği zaman sayısının altı olduğunu bunlara eklenen öğüt ve tavsiyelerle sayının yirmi dörde çıktığını ifade etmektedir (Vâhidî, 1430, s. 345). Zemaşerî sayının on, yedi veya iki adet olduğunu ve bu levhaların Cebrâil tarafından getirildiklerini nakletmektedir (Zemaşerî, 1998a, s. 508). Yine Zemaşerî levhaların sayısının yedi olduğu bunlar yere atılınca altısının kaldırıldığı yedide birinin ise kaldığı şeklinde bir rivayet daha aktarmaktadır. Onun aktardığı bu rivayete göre geriye kalan yedide birlik bu bölümde hidayet ve rahmet bulunmaktadır. Kaldırılan altı bölümde de tafsilat yer almaktaydı (Zemaşerî, 1998a, s. 512). Âlûsî (öl. 1270/1854) de “kile” kaydıyla sayının on olduğu ile ilgili bir rivayet aktarmaktadır (Âlûsî, t.y, s. 57).

3.2. Levhaların Yazılış Keyfiyeti ve İçeriği

Levhaların veriliş keyfiyeti ile birlikte üzerindeki yazıların nasıl yazıldığı konusu da çok tartışılmıştır. Mukâtil b. Süleyman'a göre levhaların üzerindeki yazıları Allah bizzat eliyle yazmıştır⁴ (Mukâtil, 2002, ss. 62-63). Hz. Mûsâ Tûr-i Sînâ'dan dönerken onları omuzunda taşıyordu. Kavminin buzağıya taptıklarını görünce levhaları yere attı, onlardan beşi gitti dördü kaldı. Mukâtil'e göre, Allah, Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ı Cuma günü verdi. Ancak Hz. Mûsâ taşımakta güçlük çekince hafifletmesi için Allah'a yalvardı. Allah hafifletince de omuzunda taşıyabildi (Mukâtil, 2002, ss. 65-66). Mukâtil ayrıca Hz. Mûsâ'ya verildiği ifade edilen suhuf'un Tevrat olduğunu ifade etmektedir (Mukâtil, 2002, ss. 165, 670). Taberî'nin Saîd b. Cübeyr'den aktardığı bir rivayete göre, Rahmân levhaları kendi eliyle yazmıştır. Ona göre levhalar yazıldığında gök ehli, kalem gıcirtılarını işitmiştir (Taberî, 2001, ss. 456-457). Yine Taberî'nin herhangi bir kimseye isnad etmeden "zükire" kaydıyla aktardığı başka bir rivayete göre, Allah levhalara yazıyı yazarken Hz. Mûsâ'yı kalemlerin gıcirtısını duyacak kadar yaklaştırmıştı (Taberî, 2001, ss. 454-455). Bazı tefsirlerde Hz. Mûsâ'nın göğe yükseltildiği ile ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. Mesela Kurtubî (öl. 671/1273), Cebrâil'in, Hz. Mûsâ'yı, kanatlarıyla alıp onun levhalar yazılırken kalemin çıkardığı sesi işitecek kadar yücelere çıkarttığını aktarmaktadır (Kurtubî, 2006, s. 328). Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre, Allah yazma eylemini, levhaların önemine binaen, kendisine nispet etmiştir. Ancak onu yazanlar melekler idi. Bu durum Allah'ın "kûn" emrindeki durum gibidir. Allah "kûn" şeklinde emreder. O şeyler de vakti gelince oluverir (Mâtürîdî, 2006, s. 6/61-62). Mâverdî (öl. 450/1058), âyetteki (وَكَتَبْنَا لَهُ) ifadesi ile ilgili olarak iki görüş aktarmaktadır. Birinci görüşe göre buradaki "*ketebnâ lehu*" ifadesi farz kıldık demektir. Bu tıpkı Bakara sûresi 2/183. âyetteki (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) "*size oruç farz kılındı*" âyetindeki gibidir. İkinci görüşe göre ise Allah levhaları yazılı bir şekilde indirmiştir (Mâverdî, t.y, s. 259).

Mücâhid b. Cebr ve Süddî'den (öl. 127/745) gelen rivayetlere göre levhalarda yazılı olan şeyler helaller ve haramlar yani emredilen ve nehyedilen şeylerdir (Taberî, 2001, ss. 437-438). Müfessirler, Kur'an'da yer alan bazı emir ve yasaklar ile on emir arasında çeşitli benzerlikler kurmaktadırlar. İbn Abbâs, İsrâ sûresindeki (17/22-39) toplamı yirmi beş olan emir ve yasakların Hz. Mûsâ'nın levhalarında da bulunduğunu belirtmiştir (Râzî, 1981, ss. 214-215). Mukâtil b. Süleyman'a göre ise bu levhaların içinde şunlar yazılıydı: "Ben'den başka ilah olmayan Rahmân ve Rahîm olan Allah'ım, Ban'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, adam öldürmeyin, zina etmeyin, yol kesmeyin, ana babaya kötülük etmeyin. Bunun dışında buna benzer öğütler bulunmakta idi (Mukâtil, 2002, ss. 62-63). En'âm sûresinde (6/151-153) yer alan emir ve yasaklar da on emirle benzerlik göstermekte, on emir veya

⁴ Mukâtil'in burada "Allah'ın bizzat eliyle yazdığını" söylemesi Mücessime'den olmakla suçlanmasına sebep olmuştur (bk. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 2/62, Muhakkik'in 1 nolu dipnotu). Tevrat'ta da "Allah'ın parmağıyla yazdığı" ifadesi yer almaktadır (Çıkış 31/18).

on vasiyet olarak bilinmektedir (Harman, 2007, s. 350). Levhaların üzerinde Tevrat'ın tamamının yazılı olduğu ve Tevrat'ın tamamının da yetmiş deve yükü kadar olduğu şeklinde rivayetler de bulunmaktadır (Kurtubî, 2006, s. 328). Nahcuvânî (öl. 920/1514) de levhaların Tevrat levhaları olduğunu söylemekte ve Hz. Mûsâ onları attıktan sonra hükümlere dair ayrıntıların kaybolduğunu, öğüt ve hatırlatma ile ilgili kısımların kaldığını ileri sürmektedir (Nahcuvânî, 1325, ss. 266-268). Aslında Kur'an-ı Kerim'e göre Tevrat'ın İsrâiloğulları'na verilen bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kitabın hangi peygamber aracılığıyla verildiği açık değildir. Zira Hz. Mûsâ'ya kitap, suhuf, elvâh ve furkân verildiğinden bahsedilmekte ancak Tevrat'ın bizzat Hz. Mûsâ'ya verildiğinden ise açıkça söz edilmemektedir. Buna rağmen müfessirler, levhalarla verilen şeylerin Tevrat olduğunu söylemişlerdir. Hadis kaynaklarının bu düşüncenin oluşmasında etkili olduğu ileri sürülmüştür (Adam, 2012, s. 44). Baki Adam'a göre, içinde Tevrat lafzı geçen ayetlerin muhatabı, Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerdir. Hz. Peygamber zamanındaki Yahudiler de Tevrat'ın İbranice karşılığı olan Torah'tan, Eski Ahid'in tümünü anlamaktaydılar. Bunun için Kur'an Yahudilerle münazarada, onların diliyle hitap etmiş herhangi bir tashihte bulunmadan, Tevrat kelimesini onların anladığı manada kullanmıştır (Adam, 1997, ss. 43-44).

3.3. Levhaların Yere Atılması ve Kırılması

Tefsir literatüründe levhaların yere atılıp atılmadığı, yere atıldıysa kırılıp kırılmadığı meselesi çok tartışılmıştır. Âyetlerde ifade edildiğine göre Hz. Mûsâ daha Tur-i Sînâ'da iken kavminin sınındığı haberini almıştır. Dönüşünde ise Sâmirî adında birinin yaptığı buzağıya taptıklarını görmüş ve çok sinirlenmiştir (Tâhâ, 20/85-88). İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlere göre Hz. Mûsâ, kavminin buzağıya taptığını görünce çok sinirlenmiş, levhaları atmış ve levhalar da kırılmıştır (Taberî, 2001, ss. 451-452). Taberî Hz. Mûsâ'nın levhaları yere atmasının sebepleri ile ilgili pek çok rivayet aktardıktan sonra, kavminin buzağıya taptığını gördüğü için çok kızdığı ve bu yüzden levhaları attığı ile ilgili görüşü tercih etmektedir (Taberî, 2001, s. 454). Mâverdî, levhaların yere atılması ile ilgili olarak iki sebep zikretmektedir. İbn Abbâs'a nisbet ederek aktardığı birinci sebebe göre, Hz. Mûsâ kavminin buzağıya taptığını görünce çok kızmış ve bunun için levhaları yere atmıştır. Katâde'ye (öl. 117/735) nispet ederek aktardığı ikinci sebebe göre ise Hz. Mûsâ levhaların içinde kendi ümmetinden daha hayırlı bir ümmetin vasıflarını okuyup bunun kendi ümmeti olmasını dilemiş fakat sözü edilenlerin Hz. Muhammed'in ümmeti olduğunu öğrenince bu durum ona zor gelmiş o da levhaları atmıştır (Mâverdî, t.y, s. 263). Kurtubî bu rivayeti haklı olarak şiddetle eleştirmekte ve böyle çirkin bir düşüncenin Hz. Mûsâ gibi bir peygambere nispet edilemeyeceğini ifade etmektedir (Kurtubî, 2006, s. 339). İbn Kesîr (öl. 774/1373) de aynı rivayeti şiddetle eleştirmektedir (İbn Kesîr, 2000, s. 396). Mâtürîdî, âyetteki (وَالْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَايَ أَن تَمِيدَ) ifadesi ile ilgili olarak daha farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre bu ifadede, sadece levhaların yere atılmasının anlaşılması caiz değildir. Zira başka âyetlerde bu kelimenin farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Mesela (وَالْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَايَ أَن تَمِيدَ)

(الْقَى) “O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi” (en-Nahl, 16/15) âyetinde (الْقَى) kelimesine “yere attı” anlamı değil “yerleştirdi” anlamı verilir. Mâtürîdî’ye göre buradan hareketle (وَالْقَى الْأَوَاحِ) ifadesine, “levhaları bıraktı” anlamı verilebilir. Çünkü Hz. Mûsâ, Tâhâ sûresi 20/94. âyetinden (فَال يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي) anlaşılacağına göre, kardeşi Hârûn’un saçından ve sakalından tutmuştur. Hz. Hârûn’un saçını ve sakalını tutabilmesi için elindekileri yere bırakması gerekir. Levhalar elinde iken bunu yapabilmesinin imkânı yok idi (Mâtürîdî, 2006, s. 70). Mâtürîdî’nin bu yaklaşımından hareketle onun, levhaların kırıldığını düşünmediği sonucu çıkarılabilir. Âlûsî de Mâtürîdî’nin ismini zikretmeden bu görüşü benimsediğini ifade ederek aktarmaktadır (Âlûsî, t.y, s. 67). Ancak İbn Kesîr’e göre ise Kur’an’da açıkça ifade edilmemiş olmasına rağmen âyetteki (وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ) ifadeleri, levhaların kırıldığına kesin olarak delalet etmektedir. Zira ona göre bu ifade, “Levhaları attıktan sonra aldığında içinde hidayet ve rahmet buldu” anlamına gelmektedir (İbn Kesîr, 2000, s. 399). İbn Kesîr’in bu yorumunda “levhaların içinde hidayet ve rahmet buldu” ifadelerinden onun bazı ayrıntıları bulmadığı şeklinde düşündüğü sonucu çıkarılabilir. Bu da ona göre levhaların kesin olarak kırıldığı anlamına gelmektedir.

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) tefsirinde, Hz. Mûsâ’nın levhaları yere atması ile ilgili doğrudan bir yorum yapmamış ancak Zemahşerî’nin “Hz. Mûsâ’nın çok sinirli bir şahsiyet olduğu için kavminin buzağıya taptığını görünce dinine karşı olan duyarlılığından dolayı levhaları yere atmıştır” (Zemahşerî, 1998a, s. 512) ifadelerini eleştirmiştir (Râzî, 1981, s. 108). Buradan hareketle onun meseleyi ismet-i enbiyâ çerçevesinde ele alarak Hz. Mûsâ’nın levhaları yere attığına ihtimal vermediği sonucu çıkarılabilir.

Âlûsî, meşâyihimizden dediği Sıbgatullah Efendi el-Haydarî’nin (öl. 1882) farklı bir görüşünü aktarmaktadır. Haydarî’ye göre hamiyet-i diniyye, Allah’ın kitabına ihtiramı gerektirir. Bunun için Hz. Mûsâ, kavminin buzağıya taptığını görünce, hamiyet-i diniyye ve Allah için duyduğu şiddetli öfkesinden dolayı levhaları elinde taşıyamadı ve istemeden de olsa levhalar elinden düştü (Âlûsî, t.y, ss. 66-67). Bu görüş Râzî’nin, konuyu peygamberlerin ismet sıfatı ile ilişkilendirmesine benzemektedir.

Levhalar yere atıldığında kırılıp kırılmadığı da çok tartışılmıştır. Hz. Mûsâ gibi bir peygambere, Allah’ın emirlerinin içinde yazılı olduğu levhaları yere atmış olma ihtimalini mümkün görmeyen yaklaşımlara karşın tefsirlerin genelinde levhaların kırıldığı yorumları yapılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Taberî’nin aktardığı bir rivayette Tevrat’ın yedi bölümden ibaret olduğu, Hz. Mûsâ levhaları atınca altı bölümünün kırıldığı bir tanesinin ise kaldığı aktarılmaktadır (Taberî, 2001, s. 455). Saîd b. Cübeyr’e isnad edilen bir rivayete göre ise Hz. Mûsâ levhaları atınca hidayet ve rahmetin yazılı olduğu levhalar kaldı ayrıntılar ise gitti (Taberî, 2001, s. 457). İbn Abbâs’a dayandırılan zayıf bir rivayete göre de levhalar kırıldıktan sonra Hz. Mûsâ kırk gün oruç tutmuş ve daha önce verilen levhalar iki levha şeklinde ona iade edilmiş ve içinden de hiçbir şey kaybolmamıştır (Kurtubî, 2006, s. 346). Râzî’ye göre, âyetteki “O, levhaları aldı” ifadesi, “levhaları attı” ifadesindeki levhalara işaretir. Bunun için âyetin zâhiri, levhaların kırıldığına ve bir kısmının kaldırıldığına işaret

etmez. Zira attığı levhaları aldıysa, bu ifade, altı bölümün kırıldığı ve kaldırıldığı, bir bölümünün ise kaldığı şeklindeki görüşün yanlışlığına delalet eder (Râzî, 1981, ss. 16-17). Râzî'ye göre âyetin ifadesiyle, Hz. Mûsâ yere attığını almışsa kırılan ve kaldırılan hiçbir şey yoktur.

Levhalar ile ilgili âyetlerin tefsirinde levhaların nerede korunduğuna dair bilgi verilmemektedir. Ancak Bakara sûresi 2/248. âyette geçen tâbût ifadesi tefsir edilirken tâbûtun içeriğinden bahsedilmekte ve içinde başka şeylerin yanı sıra levhaların olduğundan da söz edilmektedir. Mukâtil b. Süleyman'a göre *tâbût*un içinde, levhalar, altın bir tas içinde kudret helvası, Hz. Mûsâ'nın asası ve sarığı bulunmaktaydı (Mukâtil, 2002, s. 206). *Tâbût*un içinde yer alan şeylerle ilgili pek çok rivayet aktaran Taberî, doğruya en yakın görüşün Hz. Mûsâ'nın asası, levhaların kırık parçaları, Tevrat'ın tamamı veya bir kısmı, bir çift ayakkabı, elbiseler olduğu ile ilgili görüş olduğunu söylemektedir (Taberî, 2001, s. 477).

Âyetteki (وَفِي نُسَخَتِهَا) ifadesi, bazı müfessirlerce levhaların kırılması ile ilişkilendirilmiştir. Bazı müfessirler levh-i mahfuzdan istinsah edildiği için bu şekilde ifade edildiğini söylerken bazı müfessirler ise levhalar kırıldıktan sonra Hz. Mûsâ onlardan başka bir nüsha daha yazdığı için bu şekilde ifade edilmiştir. Yine İbn Abbâs'a dayandırılan bir görüşe göre Hz. Mûsâ, levhaları attığında kırıldığı için kırk gün oruç tutmuş, bu sürenin sonunda kendisine daha önceki emirler ve nehiyerler iki levha şeklinde verilmiştir (Pânîpetî, 2004, s. 440).

İbn Kesîr zayıf bir rivayete dayanarak, levhaların Tevrat'tan önce verildiğini aktarmaktadır. Yine ona göre, levhalar, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi ve bundan men' edilmesine karşılık olarak kendisine verilmiştir (İbn Kesîr, 2000, s. 391).

Sonuç ve Değerlendirme

Kur'an'da, Hz. Mûsâ'ya verildiği bildirilen levhaların sayısı, niteliği, üzerinde nelerin yazılı olduğu, Hz. Mûsâ'nın levhaları yere attığında kırılıp kırılmadığı vb. konularla ilgili ayrıntılar mevcut değildir. Ancak Tevrat'ta bu konulara dair ayrıntılar bulunabilmektedir. Kur'an'da yer almayan ayrıntıların tefsirlerde çok tartışıldığı tespit edilmiştir. Müfessirlerin, Kur'an kıssalarının ayrıntıları için zaman zaman Tevrat'a başvurdukları gözden kaçmaz iken levhalar konusunda Tevrat'taki ayrıntıların olduğu gibi tefsirlere aktarılmadığı göze çarpmaktadır. Müfessirlerin, genellikle sadece rivayetleri aktardıkları bazen de konuyla ilgili olarak herhangi bir kaynağa dayanmadan "kile" kaydıyla bilgiler verdikleri görülmüştür.

Tevrat'a göre levhaların sayısı iki; maddesi ise taştır. Bunun için farklı ifadeler kullanılsa da iki taş levha olduğu konusunda herhangi bir tartışma yer almamaktadır. Ancak Kur'an'da kelime "elvâh" şeklinde çoğul olarak kullanıldığı için müfessirler sayı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İki levha diyen müfessirler olduğu gibi altı, yedi, dokuz, on ve yirmi dört gibi birbirinden çok farklı rakamların zikredildiği görülmüştür. Tevrat

yorumcularının çok az kısmı taşın niteliği ile ilgili yorum yaparken; Kur'an müfessirlerinin çoğu ise taşın niteliği ile ilgili olarak zümrüt, zeberced, yakut, tahta ve taş şeklinde yorumlar yapmışlardır. Zümrüt, zeberced ve yakutun da değerli taşlar olduğu düşünüldüğünde Tevrat yorumcuları ile müfessirlerin çoğunluğunun taş konusunda birleştikleri söylenebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hasan Basrî'den, levhaların ahşap olduğu ile ilgili bir rivayet aktarılmıştır. Taş levhaların ölçüleri Tevrat tefsirlerinde, her biri tamamen birbirine eşit olarak 6x6 tefah (48x48 cm) yüzey alanına ve 3 tefah (24 cm) kalınlığa sahip şeklinde geçerken; Kur'an tefsirlerinde ise 12 zira' veya Hz. Mûsâ'dan 10 zira' daha uzun şeklinde geçmektedir.

Levhalarda yazılı olan şeyler konusunda da bilgilerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Yahudi literatüründe levhalarda olanlar on emir'den ibarettir. Bu yüzden de taş levhalar on emir ile özdeşleştirilmiştir. Müfessirlerin çoğu ise herhangi bir ayırım yapmadan levhaların Tevrat olduğunu zikretmişlerdir.

Levhaların üzerindeki yazıların nasıl yazıldığı ile ilgili Tevrat ve Kur'an tefsirlerinde bazen birbirine benzer bilgilerin yer aldığı görülmüştür. Tevrat'taki ifadelerle göre yazılar tanrının parmakları ile yazılmıştır. Aynı ifadenin ilk dönem müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinde de geçtiği tespit edilmiştir. Tevrat'a göre levhalar kırıldıktan sonra Hz. Mûsâ'ya aynı emirler bir daha verilmiştir. Ancak bu sefer levhaların Hz. Mûsâ tarafından hazırlanması istenmiştir. Hz. Mûsâ, öncekilerle aynı ölçülere sahip levhaları yaptıktan sonra Sînâ dağına gitmiştir. Bu gidiş esnasında Hz. Mûsâ'nın beraberinde götürdüğü levhaların üzerindeki yazıları kimin yazdığı ise tartışmalıdır.

Tevrat'ta, levhaların Hz. Mûsâ tarafından yere atılarak kırıldığı açıkça ifade edilirken; Kur'an tefsirlerinde levhaların yere atılması ve kırılması tartışılmıştır. Tefsirlerde levhaların kırıldığını söyleyen müfessirlerin yanında kırılmadığını söyleyen müfessirler de bulunmaktadır. Levhaların kırılmadığını ileri süren müfessirler, Hz. Mûsâ'nın levhaları atmadığını ve Hz. Hârûn'un saçından ve sakalından tutmak için levhaları yere bırakmak zorunda kaldığını dile getirmektedirler. Tevrat'ta ise levhaların kırıldığı ile ilgili herhangi bir şüpheye yer verilmemektedir. Zira Hz. Mûsâ, levhalar kırıldığı için tekrar Tûr-i Sînâ'ya çağrılmaktadır. Tevrat'ta levhaların muhafaza edilmesi için Hz. Mûsâ'ya kavmiyle birlikte bir sandık yapma emri verilmiştir. Kur'an'da levhaların verilmesi bağlamında sandıktan bahsedilmemiştir. Ancak müfessirler Bakara sûresi 2/248. âyette geçen tâbût ifadesini tefsir ederlerken içinde levhaların kırık parçaları, Hz. Mûsâ'nın asası, ayakkabısı, sarığı, altın bir tas içinde kudret helvası ve Hz. Hârûn'a ait bazı eşyaların olduğu bilgisini vermektedir. Tevrat'ta ise ahit sandığı şeklinde isimlendirilen bu sandığın, Hz. Süleyman zamanında açıldığı ve içinde sadece iki taş levhanın bulunduğu bilgisi yer almaktadır.

Tevrat yorumcularının levhaların maddesi, ebadı, sayısı ve kırılması ile ilgili bazı sembolik yorumlar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu yorumlara göre levhaların taştan olması, içinde yazılı olan şeyleri ihlal edenin taşlanarak cezalandırılmasını; iki levhanın fiziksel olarak

tamamen birbirine eşit olması, mutlak eşitliği; levhaların sayısının iki olması, olaylara tanıklıkta iki şahidin istenmesini; levhaların kırılması ise Yahudilerin Allah'ın emirlerini yerine getirmemesini ve bunun sonucunda da başka milletlerin onlara üstünlük kuracağını sembolize etmektedir. Kur'an tefsirlerinde ise bu türden sembolik yorumlara rastlanmamıştır.

Kısacası Kur'an tefsirlerinde levhaların niteliği, sayısı, yazılma şekli ve kırılıp kırılmadığı ile ilgili pek çok ayrıntı geçmektedir. Ancak bu ayrıntıların çoğunun herhangi sahîh bir kaynağa dayanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu ayrıntıların birçoğu Kur'an'ın kıssaları aktarmadaki amacına da hizmet etmemektedir. Zira Kur'an'ın, kıssaları aktarmadaki amacı sadece bilgi vermek olmadığı için zaman ve mekân unsurlarına da yer verilmemektedir. Böylece kâssa hem gereksiz ayrıntılardan arındırılmış hem de mesaj evrenselleşmiştir. Kanaatimizce bu bilgilerin Ehl-i Kitâb'a mensup olup daha sonra Müslüman olan Ka'b el-Ahbâr (öl. 32/652), Vehb b. Münebbih (öl. 114/732) gibi zatlardan İslâm kültürüne girmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Sahîh kaynaklara dayanmayan bilgilerin bazısının müfessirlerce eleştiriye tabi tutulduğu da gözden kaçmamaktadır. Mesela Hz. Mûsâ'nın levhalarda, Hz. Muhammed ümmetinin vasıflarını okuduğu ve bu ümmetin kendi ümmeti olmasını arzuladığı, kabul edilmeyince de levhaları yere attığı şeklindeki bilgiler Kurtubî ve İbn Kesîr gibi müfessirlerce şiddetle eleştirilmiştir.

Kaynakça

- Adam, B. (1997). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. Seba Yayınları.
- Adam, B. (2012). *Tevrat. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 41, ss. 40-45). TDV Yayınları
- Âlûsî, Ş. (t.y). *Rûhü'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azim ve's-seb'î'l-mesânî* (C. 1-30). Dâru İhyâi't-Türasî'l-Arabî.
- Basrî, H. (t.y). *Tefsîrü'l-Hasanî'l-Basrî* (C. 1-2). Dârü'l-Hadîs.
- Demirci, M. (2017). *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar: Tespitler - Değerlendirmeler* (C. 1-3). İFAV Yayınları.
- Gaon, S. (2018). *Tefsîru't-Tevrât bi'l-'Arabiyye: Tevrat (Tora) Tefsiri* (Nuh Aslantaş, Çev.; C. 1-2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Görgün, H. (2004). Mısır (Tarih). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 29, ss. 555-557). TDV Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2010). Talmud. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, ss. 550-552). TDV Yayınları.
- Halîl b. Ahmed. (2003). *Kitâbu'l-'ayn*. Abdulhamid Hindâvî (thk.). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

- Harman, Ö. F. (2006). Mûsâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 31, ss. 207-213). TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2007). On Emir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 33, ss. 347-350). TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2013). Yahudilik (Mezhepler ve Dini Gruplar). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 43, ss. 212-218). TDV Yayınları.
- Hornung, E. (2014). *Mısırbilime Giriş* (Zehra Aksu Yılmaz, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık.
- İbn Âşûr, M. T. (1973). *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr* (C. 1-30). ed-Dârü't-Tûnisiyye li'n-Neşri.
- İbn Fâris. (1979). *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğâ*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesîr. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* (C. 1-15). Mu'essesetu Kurtuba, Mektebetu'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs.
- İbn Manzûr. (t.y). *Lisânu'l-'Arab*. Dâru'l-Me'ârif.
- İmru'u'l-Kays. (2000). *Divânu İmri'i'l-Kays ve mülhakâtuhu*. Merkezi Zayed li't-Türas ve't-Tarih.
- İsfahânî, R. (t.y). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Ma'rife.
- İsmail b. Hammâd el-Cevherî. (1990). *es-Sihâh*. Ahmed Abdulgafur 'Attâr (thk.). Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.
- Janson, H. W., & Janson, A. F. (1991). *History of Art* (Julia Moore, Ed.; 4. bs). Prentice Hall.
- Jean, G. (2012). *Yazı İnsanlığın Belleği* (Nami Başer, Çev.; 7. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.; 17. bs). (2009). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurtubî. (2006). *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (C. 1-24). Müessesetü'r-Risâle.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.
- Mâtürîdî. (2006). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (C. 1-17). Mizan Yayınevi.
- Mâverdî. (t.y). *en-Nüket ve'l-'uyûn* (C. 1-6). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye.
- Meral, Y. (2016). Yahudi Bilgin Saadya Gaon'un (ö. 942) Eserlerinde İslâmî Unsurlar. *Bellekten*, 80(287), 23-40.
- Meral, Y. (2018). *Sâmirî'nin Buzağısı*. Ankara Okulu Yayınları.

- Mustafavî, H. (1375). *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Merkezu Neşri Âsârî'l-Allâme el-Mustafavî.
- NaHCûvânî, N. (1325). *el-Fevâtihü'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihü'l-gaybiyye* (C. 1-2). el-Matbaatü'l-Osmaniyye.
- Nisâbü'rî. (1996). *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân* (C. 1-6). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Pânîpetî, S. (2004). *et-Tefsîrû'l-Mazharî* (C. 1-10). Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî.
- Plaut, W. G., & Bamberger, B. J. (1981). *The Torah: A Modern Commentary*. Union of American Hebrew Congregation.
- Râzî, F. (1981). *Mefâtihu'l-gayb*. Dâru'l-Fikr.
- Sinanoğlu, M. (1998). Eski Ahid ve Kur'ân-ı Kerim'de Sînâ Vahyi. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 2/1-22.
- Mukâtil, S. (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (C. 1-5). Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî.
- Taberî, (2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Dâru Hecr.
- Vâhidî. (1430). *et-Tefsîrû'l-basît* (C. 1-25). Suudi Arabistan: el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suudiyye Vizâretü't-Ta'limi'l-'Âlf.
- Wigoder, G., Skolnik, F., & Himelstein, S. (Ed.). (2002). *The New Encyclopedia of Judaism*. New York University Press.
- Yıldız, N. (2014). *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu* (2. bs). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yitshak, H. Moşe, B. & Yeuda, A. (Ed.). (2002). *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara* (M. Farsi, Çev.). Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Zebîdî. (1994). *Tâcü'l-'arûs*. Abdusselâm Muhammed Hârûn (thk.). Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt.
- Zeccâc. (1988). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu* (C. 1-5). 'Âlemü'l-Kütüb.
- Zemahşerî. (1998a). *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (C. 1-6). Mektebetü'l-Ubeykân.
- Zemahşerî. (1998b). *Esâsü'l-belâga*. (C. 1-2). Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (thk.). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.